

Румен Стоянов

Поезията на Атанас Далчев в Бразилия

Дълго време не исках да се хващам с тая статия, за да не бъде изтълкувана като самоизтъкване. Обаче нямам право да премълчавам залегналото в нея, понеже засяга приема на българската книжнина в чужбина. И ако аз не извадя на бял свят тия неща, кой друг ще го строи, щом до всички тях по някакво стечение на обстоятелствата има достъп само долуподписаният? Пък и отдавна съм се убедил, че от скромничене множество крайно интересни сведения за навлизането и влиянието на българската литература и култура в Латинска Америка пропаднаха нахалост — аз все се въздържах да ги изнеса и все никоой друг не го правеше, та времето ги пропиля, от което загубата, уви, не е лично моя. Сега, когато най-сетне се пресрамах, остава ми угризението, че непоправимо съм закъснял. А то е по-лошо, отколкото да те вземат за нескромен. Защо трябваше близо двадесет години да потулям всичко това, щом то можеше да донесе радост и упование на големия ни поет? В името на какво суеверие трябва да изричаме хубавите си думи за обични нам хора едва когато няма никога да ги чуят?

* * *

През март 1972 г. постъпих на работа в българската легация в Бразилия. Четири месеца по-късно тя се премести от шумното и безгрижно Рио в безморската и скучна столица Бразилия. За размерите на петата по площ страна в света тя беше един джуджечест град, а по възраст беше пеленаче — дванадесет години ни деляха от неговото откриване. Онова изкуствено селище на чиновници и работещи в услугите имаше три вестника, разпространявани и в други щати; между другото полагаха усилия да обединят новоизпечените столичани, които не бяха свързани с общо детство, общи спомени. Два от трите вестника представиха творчеството на Атанас Далчев, дотогава непознато в страната.

Но да се върнем по-назад. През 1965 г. в Рио де Жанейро издателство „Лейтура“ („Четиво“) поднася Вапцаровата книга „Двадесет стихотворения“ в превод от френски на Ваня Филизола. За съжаление поради десния военен преврат, извършен месеци по-рано, появата ѝ не е придружена с отзиви в печата. Поне моите издирвания в Бразилия и после в България останаха напразни. Досега не знам също и друг наш поет да е печатан там преди и след Вапцаров. Това ме кара да предполагам, че след великия банскалия може би Далчев е вторият българин, чиито стихове излизат в Бразилия. Възможно е Багряна по време на престоя си в ония земи да е пуснала свои заглавия.

За това ново представяне на поезията ни в Бразилия избрах Далчев не само поради изключителните достойнства на неговите работи и личните ми предпочитания, но и тъй като бяха подходящи с оглед обстановката тогава. Преведох първо великолепната „Повест“. Бях я превеждал на испански с кубинеца Фаяд Хамис и както много други неща — поезия и проза, излезе в Куба и Мексико, а положително и другаде, без моето име и с подменено заглавие. Въпреки несъмнените качества на Далчевото творчество, за да бъда напълно уверен, че то ще предизвика хубав отзвук (а това означаваше да проверя предварително преводите си), дадох „Повест“ на неколцина млади поети. Искам да разкажа за двама, понеже то ще допълни представата за приема на Далчевата поезия там: Ерменежилдо Бастос и Марко Антонио Гимараес. Те работеха в Културната фондация на Федералния окръг, т. е. в културното управление на административната единица, равнозначеща на „голяма столица“. Както мнозина млади поети в Бразилия Ерменежилдо пишеше стихове под осезаемото въздействие на най-съвременни езиковедски разбирания, воден от вярата, че техните постижения отварят нови и благодатни пътища пред нея. Създаваше поезия, която нашега-наистина наричаше епистемологична. Човек можеше да прониква в произведенията му след задълбочено проучване на тежки езиковедски трудове. По тая причина харесваше ми да го слушам как свири на китара, да си говорим за бразилска литература, вместо да умувам над поетическата епистемология. Въпреки че „Повест“ ни най-малко не възнамерява да онагледни модни течения в езиковедската наука, направи ми силно впечатление. Взе да ме пита за автора и когато му казах кога е написал „Повест“-та си, остана изненадан от голямата прилика, която Далчевата предметност има с най-важното разгръщане на бразилската поезия през XX век — модернизма. Възникнал в 1922 г. и дал най-значителни плодове

в поезията, той няма нищо общо с онова, което у нас определяме под същото название. Най-общо казано бразилският модернизъм (впрочем различен и от предшествувалия го модернизъм в испаноезичието) се противопоставя на романтическите символистични възгледи и успешно ратува за национална, приземена и съвременна естетика, естетика на всекидневното, за обнова чрез прекия и точен, оголен изказ, без отвлечености, умишления, мъглявости, без подплънки и флинтифлюшки. В тази своя насоченост бразилският модернизъм действително стои изненадващо близо до българската предметност по време, задачи и постижения. Едно съпоставително изследване би било много интересно. Но да се придържахме към предмета на статията. Само ще добавя, че Далчев би бил доволен, ако разбереше, че неговата предметност има успоредица с бразилския модернизъм, чийто представител Карлос Друмонд де Андраде той високо ценеше и преведе съвместно с Ал. Муратов. Ерменежилдо Бастос говори за „Повест“ на Марко Антонио Гимараес. На последния тя се хареса толкова много, че я записа в собствен прочит на касетофон и нали беше музикант, направи си музикален съпровод, не помня точно какъв, но взе част от инструментално произведение. Марко Антонио слушаше с удоволствие Далчевото стихотворение и го помнеше наизуст.

Междувременно се оказа, че вестник „Диарио де Бразилия“ може да помести български стихове, но от различни творци. Това промени моите първоначални замисли — направих и други преводи. На 3 май 1973 този ежедневник посвети цяла страница, която сам изготвих, на поезията ни. Този бе начинът да се отбележи за пръв път в гр. Бразилия Денят на Кирил и Методий, макар че не бе казано нищо за празника. Страницата съдържаше статията ми „Днешна българска поезия“, твърде пресмляна от редакторката Карли Батиста, благодарение на която излезе, единадесет стихотворения в мой превод, библиографски справки за авторите и три илюстрации. Сред предложените графични материали редакцията се спря на две корици („Антология на българската поезия“, т. II, Български писател, и „Най-хубавото“ от Ал. Геров, Народна младеж) и снимка на Бл. Димитрова. Авторите бяха шест: Александър Геров („Сила“, „Възпитание“, „Съждение“), Блага Димитрова („Чешма“, „Да бъдеш жена“), Веселин Ханчев („Поет“), Божидар Божилов („Истина“), Димитър Дублев („Селянин“) и Атанас Далчев („Повест“, „Ручей“, „Дъжд“). Бележката за последния гласи: „За мнозина критици Атанас Далчев е най-значителният жив поет на България. Отпечатал е пет книги с поезия (първата през 1926, когато е бил двадесет и две годишен) и

една с литературна есеистика. Завършил е философия и педагогика в София, а после е живял във Франция и Италия. Преди няколко години в Париж бе издаден сборник негови стихотворения.

Далчев осъществява важна преводаческа работа както в проза, така и в поезия, и има заслуги за разпространението на бразилската поезия в България. Заедно с друг поет е превел творби на Мануел Бандейра, Сесилия Мейрелес, Карлос Друмонд де Андраде, Винисиос де Мораес и др. Негови са стихотворенията „Дъжд“ и „Ручей“, които съответно привеждаме тук. В действителност неговите бяха не две, а три.

Още един столичен вестник, амбициозният „Журнал де Бразилия“, ознаменува, вече оповестено, Деня на българската култура. На 27 май 1973 г. той отдели три голямоформатни страници в неделното си приложение „Култура“. Първата се откриваше с „България в празничен час“ — кратък текст на две колони за делото на великите ни първопросветители, който, за да не пропусна явилата се в последния миг възможност, импровизирано издиктувах на един редактор. Той го нащрака на машината, хвърли едно око и го прати в печатницата. С изключение на тия редове цялата страница бе Далчева и привличаше внимание със сензационно големите букви на заглавието — „Стихотворения от Атанас Далчев, преведени от български от Румен Стоянов: „Повест“, „Дъжд“, „Къща“, „Стая“. Страницата бе украсена с рисунки. Бележката, в която по латиноамерикански на кръщелното име се даваше по-голямо значение, отколкото е прието у нас, бе следната: „Сега Атанас за пръв път е превеждан на португалски. Считан от различни познавачи на българската поезия за най-важен жив неин представител, Далчев (1904) е издал своята първа книга през 1926. Той е автор и на есеистичния сборник „Фрагменти“, отпечатан през 1968. В своята преводаческа работа над проза и поезия от различни езици Далчев е превел на български — съвместно с друг преводач — стихотворения от Мануел Бандейра, Карлос Друмонд де Андраде, Сесилия Мейрелес и Винисиос де Мораес.“ Очевидно тя е същата както и в предишния случай, само редакторите са пипали всеки по своему. От четирите сегашни заглавия две се повтарят с поместените в „Диарно де Бразилия“. „Виновен“ бе тогава младият поет и журналист Валдимир Динис, който направи възможно да излязат тия български страници. Бях го предупредил, че друг вестник току-що пусна стихотворения от Далчев. Но предоставените вече бяха му харесали толкова много, та в качеството си на отговорно лице в „Журнал де Бразилия“ настоя, че повторението нямало значение. Естествено отстъпих. Ос-

таналите две страници съдържаха статиите „Човекът, страната — преоткрити“ (за нашето тракийско наследство) и „Под земята — тайната на един народ“ (за археологията ни, за тракийските съкровища, главно Панагюрското) и пет снимки. Така първото отбелязване на Двадесет и четвърти май в столицата Бразилия чрез двата вестника мина под знака на Далчевата поезия.

На 17 ноември 1973 г. „Кадерно де сабадо“ („Съботна тетрадка“), приложение за литература и критика на вестник „Корею до пово“ („Народна поща“) в Порто Алегре, столица на важния щат Рио Гранде до Сул, отдели една страница за Далчевата поезия. Излязоха пет негови работи: „Повест“, „Ручей“, „Младост“, „Къща“, „Стая“, разположени под заглавието „Стихотворения от Атанас Далчев — превод на Рубен Стоянов“ и украсени с две винетки¹. Бележката към тях бе предишната, но разширена и ще приведа онова, което е различно. „Както не един от нашите най-изтъкнати поети (гениалният Ботев, умрял през 1876 на двадесет и осем години, оглавявайки чета, воюваща за национална независимост, и оставил двадесетина стихотворения, още ненадминати; нежният Димчо Дебелянов; или Никола Вапцаров, разстрелян от фашистите през 1942 и сетне преведен на повече от шестдесет езика) Далчев заслужава своето място в българския поетически развой със съвсем малък брой творби (. . .) Това са първите Далчеви стихотворения, преведени на португалски направо от български. И това е най-широкото представяне на поезията му на португалски, осъществено досега (. . .)“ Карлос Друмонд де Андраде бе един от първите Далчеви читатели на португалски и отзовавайки се за тия преводи, заяви, че те са „една добра услуга за всички нас — откриването на големия поет Далчев“.

По онова време „Корею до пово“ бе нареждан след „О Естадо де Сан Пауло“ и „Жорнал де Бразилия“ между първите най-влиятелни вестници в страната. А това не е никак малко за огромните размери на Бразилия и съответно за необхватния ѝ брой периодични издания. „Съботна тетрадка“ се славеше като едно от двете най-добри тогавашни приложения за литература, изкуство, литература. Другото бе „Суплементо литерарно“ („Литературно приложение“) към вестник „Минас Жерайс“.

Така за шест месеца Далчев бе представен три пъти пред бразилския читател с пет творби, отпечатани общо дванадесет пъти. В края на 1975 г. издателство „Монтаня“ в Сан Пауло пусна анто-

¹ Неведнъж коректори и редактори са променяли без мое съгласие името ми в чужбина, понеже им се е струвало погрешно изписано.

логията „Обсерватория“ на Любомир Левчев — мой подбор, превод и представящ текст, а предговорът — „Прозорец към българската поезия“ — бе от Андерсон Брага Орта. Дотогава Далчев беше вторият най-широко представен наш поет в Бразилия след Вапцаров, а и досега в това отношение отстъпва само на тях двамата. Никъде Атанас Далчев не е застъпван с толкова заглавия заедно нито на португалски, нито на испански било в печата, било в сборници, както в „Съботна тетрадка“. За факта, че то е изобщо най-широкото Далчево представяне на тия два езика, говорят и редовете от неговото писмо до мен, за което ще стане дума в края.

Освен че бе показан като поет, за Далчев се писа в Бразилия и като за преводач естествено най-вече на бразилски творци. Неговата заслуга за опознаването на бразилската поезия стана достояние не само от трите бележки към стиховете му, но и от редица други мои публикации. Поводът да ги напиша бяха излизанията в „Пламяк“ и „Септември“ на стихове от Карлос Друмонд де Андраде в превод на Муратов и Далчев. Нали пращах тия текстове до най-различни вестници, понякога отдалечени с хиляди километри от град Бразилия, предполагам, че са отпечатани повече публикации, отколкото притеждавам, сиреч отколкото можах да си набавя. Следователно за Далчев — преводача на бразилска поезия, ще да се е узнало на повече места, отколкото е по силите ми да го докажа.

Да започнем с „Бразилия и България — литературните връзки“, подписана с лъжеимето Борислав Боянов. Тази моя статия, писана както и останалите публикации, упоменати тук, на португалски, излезе в ежедневника „Жорнал до Бразил“ на 21 август 1972 благодарение на Карлос Друмонд де Андраде, комуто я пратих в Рио де Жанейро от град Бразилия. Той имаше постоянна рубрика във вестника. Отнасящото се до Далчев в статията е следното: „По-скромно засега е присъствието на поезията, като трябва да изтъкнем антологията „Латиноамериканска поезия“ от 1968. В подбор и превод на Атанас Далчев и Александър Муратов (предговор на последния) бразилската поезия е една от най-широко представените. Авторите на антологията са подбрали тридесет стихотворения, сред които най-многобройни са от Мануел Бандейра. Другите принадлежат на Карлос Друмонд де Андраде, Сесилия Мейрелес, Марио де Андраде, Мурило Мендес, Жоакин Кардозо, Винисиос де Мораес и Ферейра Гулар (. . .) Миналата година Варненското издателство отпечата антологията „Море винаги ще има“. Атанас Далчев и Александър Муратов, които от дълги години превеждат съвместно оригинали от романските езици, са събрали почти сто и петдесет поети от XIX и XX век — от

Скандинавия и Англия до Япония и Индия. Бразилия е застъпена с Мануел Мандейра, от когото е преведено „Моряко тъжен“, и Карлос Друмонд де Андраде с „Привилегия на морето“. Португалоезичната поезия има още двама полуостровни представители: Фернандо Песоа и Мануел да Фонсека (. . .) Най-добрият жив поет на България — Атанас Далчев, също така превежда свои бразилски събрата.“

В „Журнал до Бразил“ от 17 август 1973 г. може да се види бележката ми „Българско списание отпечатва стихотворения на Друмонд“ — същата, която по-късно излезе и в „Корею до пово“, но съкратена. Двуседмичното приложение „Ливро“ („Книга“) към „Журнал до Бразил“ на 6 октомври 1973 г. пусна бележката ми „Друмонд в „Пламък“. Влиятелният „Корею до пово“ отново бе най-щедър на място към тия мои материали: „Поезията на Друмонд отново печатана в България“ излезе на 7 ноември 1973 г. в сто и шест реда, между които: „Този път Друмонд бе представен със седем стихотворения: „Български анекдот“, „Зора“, „Приятелска песен“, „Не се убивай“, „Признание на итабиранеца“, „Дете, плачещо в нощта“ и „Раменете крепят света“ в превод на поетите Александър Муратов и Атанас Далчев, придружени от коментара „Карлос Друмонд де Андраде в България“ на Муратов.“ Бележката свършва с думите: „Двете антологии („Латиноамериканска поезия“ — 1968, Народна култура, и „Море винаги ще има“ — 1971, Варна) са плод на съвместните усилия на Александър Муратов и Атанас Далчев, така че последното представяне на Друмонд в „Пламък“ е още една изява на тяхната работа като разпространители на бразилска поезия в България и още един принос за развитието на литературните отношения между двата народа.“ „Диарио де Бразилия“ на 29 септември 1974 в рубриката си „Книги и автори“ под заглавие „Съвременник“ пусна моя бележка, където стои и неточно редактираното: „Карлос Друмонд де Андраде е най-известният бразилски поет благодарение на разпространението, което това списание оказва на неговите стихотворения, винаги в превод на Александър Муратов и Атанас Далчев.“ Най-старият столичен всекидневник „Корею бразилиенсе“ на 24 ноември 1974 в рубриката „Литература“ на Жезер де Оливейра помести съобщението ми „Друмонд на български“ по повод включването на поредица от негови заглавия в списание „Съвременник“: „Преводът и подборът на стихотворенията бе на двойката Атанас Далчев и Александър Муратов“, се казваше там. Вестник „Унитаро“ в град Форталеза, столица на далечния североизточен щат Сеара, пусна бележката ми под наслов „Дру-

монд отново на български“, в която се чете: „Както и друг път преводите са направени от Александър Муратов и Атанас Далчев, главни отговорници за разпространението в своята страна на Друмондовото дело.“ Получих ксерокопие от текста без дата, поради което не знам кога точно е излязъл, но ще да е било горедолу когато се появиха тия заглавия и другаде. „Суплементо-литерарио“ към вестник „Минас Жерайс“ на 14 декември 1974 помести под заглавие „Друмонд в България“ моята бележка, където пише: „Карлос Друмонд де Андраде, чието име в чужбина е сочено за Нобелова награда, бе разпространен с осем стихотворения от българското списание „Съвременник“, преведени от Атанас Далчев и Александър Муратов: „Голям свят“, „Научна фантастика“, „И аз бях бразилец“, „Смъртта на млекаря“, „Сантиментално“, „Стихотворение, което се случва“, „Поезия“ и „Тъга в небето“.

Далчевата дейност като преводач на бразилска поезия бе предмет на внимание и от страна на радиото. В месечния бюлетин на международната служба на Радио национал де Бразилия, бр. 13 от 14 февруари 1974, излезе материалът „Бразилско присъствие в България“. Той бе изготвен в международната служба на тази радиостанция, намираща се в град Бразилия, въз основа на мои публикации по този въпрос, и главно на статията ми „Бразилия и България — литературните връзки“. Няма да привеждам отнасящото се за Далчев, то повтаря вече казаното. Според преценки на хора, работещи в Радио национал де Бразилия, то беше най-мощната радиостанция в цяла Лагинска Америка. От радиомощности не разбирам, но то действително предаваше на шест чужди езика и на португалски. И на всички тях бяха излъчени предавания за бразилската литература у нас въз основа на горния текст. Това означава, че и Далчевото участие в разпространението ѝ е станало достойно не само из страната континент, но и далеч по света.

В обемистата ми преписка с бразилски интелектуалци неведнъж се отваряше въпрос за Далчевата поезия. Ще приведа откъси, тъй като съдържат интересни мнения за приема ѝ сред тамошни литературни кръгове. Още не съм извадил на бял свят преписката си с Карлос Друмонд де Андраде, но мога да кажа, че тя е от особен интерес за бразилската литературна история. В продължение на дванадесет години получих много писма, ръкописни и машинописни, от Друмонд. Тук ще надникнем в тях само с оглед поезията на големия наш творец. Всички Друмондови писма идваха от Рио де Жанейро, затова ще пропусна местоподването им.

15 юни 1972: „Вие ми предоставихте много приятна изненада с хубавото си писмо и придружаващата го книга. Аз не знаех, че някой в България се е сетил да преведе мои стихотворения. Виждам сега, че преводите са няколко и че имаме във Ваше лице един всеотдаен приятел на бразилската литература.“

Благодаря Ви изразително за вниманието, което ми оказахте, подарявайки ми един брой от морската антология на Атанас Далчев и Александър Муратов. Нали за нещастие не познавам Вашия роден език, лишен съм от възможността да оценя съдържанието ѝ, ала не затова творбата е по-малко ценна за мен, след като нейни автори са поискали да включат в нея едно отражение на бразилската поезия.

Отбелязах сведенията за другата антология от същите автори — на латиноамериканска поезия, и очаквам с естествен интерес отпечатването на това, което Вие подготвяте и което ще направи по-позната във Вашата страна нашите поети.“

Горните редове са отговор на първото ми писмо до Друмонд, с което му изпратих „Море винаги ще има“ на Далчев и Муратов, варненско издателство, 1971, и го уведомих, че е включен също и в тяхната антология „Латиноамериканска поезия“, за която казва, че си е отбелязал сведенията.

21 август 1972: „Заедно с това писмо изпращам изрезката от своята статия, поместена днес с особено внимание в „Журнал до Бразил“. Вярвам, че ще предизвика интерес сред читателите, толкова неосведомени за полъха на симпатия, която Бразилия и нейната книжнина вече са събудили в България.“

Много ми хареса пронизващото стихотворение на Атанас Далчев, което ми изпрати с твоето писмо — дава добра представа за силата на автора, като изразява по прост и връзващ се начин едно драматично екзистенциално положение.“

Статията е въпросната „Бразилия и България — литературните връзки“, която Друмонд вкара в „Журнал до Бразил“, а стихотворението е „Повест“ — първият досег на бразилския поет с творчеството на Далчев.

8 юли 1973: „Ето твоето хубаво писмо от юни. Доволен съм, че те виждам включен в бразилския литературен печат и че вършиш една добра услуга на всички нас — откриването на големия поет Далчев. Харесаха ми много твоите преводи в приложението на „Журнал де Бразилия“. Продължавай да разпространяваш поезията на своята страна, като не преставай да правиш същото и по отношение на онова, което пишеш ти в град Бразилия.“ Под-

разбира се, че преводите в приложението са Далчевата страница от 27 май 1973.

През 1974 се върнах за отпуска в България. Посетих Далчев и му предложих да изпрати по мен френското издание на стиховете си за Друмонд. При второ отиване у дома му взех книгата, която надписа пред мен на френски, и я занесох в град Бразилия, откъдето я пратих по пощата в Рио де Жанейро. Друмонд, както мнозина латиноамерикански интелектуалци, възпитани преди Втората световна война, четеше френски. Ето какво ми отвърна той по повод получаването на френския сборник с Далчевата поезия:

20 октомври 1974: „Отговарям с обичайното (и неоправдано) закъснение на твоето хубаво писмо от август. С него дойде френският том със стихотворенията на Атанас Далчев, посветен от автора благодарение на твоето любезно начинание. Неговата поезия решително ми харесва и ще му пиша да му изразя благодарността, пък и да му пратя един брой от моите „Нечистотите на бялото“.

Вероятно улисан в други неща, Друмонд не писа на Далчев. Едно негово писмо и книга с посвещения щяха да доставят голямо удоволствие на българския поет. Уви, не стана така. Но все пак книгата, която занесох в Бразилия, послужи Друмонд още веднъж да засвидетелствува високото си мнение за Далчевото дело. А „Нечистотите на бялото“ е последната тогава Друмондова стихосбирка.

Един ден от София писах на Друмонд за смъртта на Далчев. И в отговор получих последното — и както винаги високо — признание на бразилския поет за българския му събрат и преводач.

24 март 1978: „Каква мъка — смъртта на Далчев, с когото вече се чувствавах свързан чрез благосклонната симпатия, която оказваше на моите стихотворения, и от когото получих с щедро посвещение френската антология с предговор от Дончев²! Малкото, което прочетох от него посредством тази книга, ме очарова с простотата на средствата и чистотата на изказа, които правят неговата поезия крайно точна и което е по-добро, с дълбоко човешко качество. „Среща на гарата“ е паметна пиеса. Когато поетът казва, че предпочита светлината, идваща от един прозорец, пред целия блясък на звездите, на вечните пространства, защото именно на „тази малка грешна земя“ той се чувства у дома си, ние чувствуваме в него един другар по съдба, един брат, който живее

² Николай Дончев

същото приключение. Аз почувствувах смъртта на един приятел у Далчев.“

Освен че отпечатах превода на Далчеви стихотворения, аз ги пращах в мои писма до бразилски творци, както вече пролича в случая с Друмонд. Енрикета Лизбоа, заслужено слагана от критиката непосредствено след най-добрата бразилска поетеса за всички времена — Сесилия Мейрелес, в писмо от 30 декември 1972, гр. Бело Оризонте, споделя: „Много Ви благодаря за Вашето писмо, за статията Ви относно българо-бразилските културни връзки и за стихотворението „Повест“. Това послание — толкова различно — бе една приятна изненада за мен . . . Интересува ме наистина този интелектуален обмен. Интересува ме също така да се запозная с поетите от Вашата страна, макар и в превод на други езици, с техния полъх на тайнственост и предизвикателство.“ И сега „Повест“ събуди интерес към българската поезия, и то у творец от разряда на Енрикета Лизбоа.

На 14 декември 1973 от любимия си град Салвадор Жоржи Амаду, с когото също ме свързва преписка, отговори: „Благодаря за Вашето писмо от тридесети, и особено за Вашите стихотворения, които прочетох с голям интерес. Впрочем със същия интерес прочетох и стихотворенията на Далчев, преведени от Вас.“ Арминдо Тревизан, тогава вече утвърден поет, с няколко книги в родината си и в чужбина, с награди, от Порто Алегре ми писа на 5 септември 1972: „Друго нещо: стихотворението на Атанас Далчев е забележително!³ Колко жалко, че не познавам по-широко творчеството на този поет! Ако можете, направете други преводи. Българската литература — и славянската изобщо — лично мен ме привлича невероятно. Защо ли? Там е работата, че по майчино потекло имам няколко капчици славянска кръв . . . Това поне са ми казвали! Шегата настрана, желая, както и мнозина други, да проникна в ЧУВСТВИТЕЛНОСТТА на Вашата земя, на Вашето отечество, толкова непознато за нас — и вероятно — с особен чар И тъй нека дойде при нас красивата българска поезия!“ Какво хубаво признание за силата на Далчевото дело, щом едно негово стихотворение — „Повест“, може да накара един бразилски поет да търси капчици славянска кръв в жилите си и по шепа думи да нарече цялата ни поезия „красива“.

Антонио Холфелд, пак от Порто Алегре — писател, публицист, критик, работещ в литературата, киното, музиката, изобразител-

³ В първообраза стои *genuíno*. Тревизан е прибягнал до френската дума вероятно за да изрази по-отчетливо възторга си от Далчевото произведение.

ните изкуства, на когото дължим една първа седмица на българския филм в онази щатска столица, поместването на Радичковия „Тенец“, поредица от собствени статии за българската култура и страницата с Далчеви творби в „Кадерно де сабадо“, както и други неща — на 7 ноември 1973 ми писа по повод изпратените от мен преводи: „Получих преди два дни стихотворенията на Атанас, преведени от тебе. Вече подготвих целия материал, който навярно ще бъде отпечатан в следващата „Тетрадка“ (седемнадесета) или веднага. Много ти благодаря. Не знам български, но що се отнася до португалския, наистина ми харесаха, особено — що се отнася до твоя превод — решенията, които си дал на „Младост“ и „Стая“, където даже той отзвук „жълтеят жълти дюли“ ти си успял да изобразиш много добре. Поздравявам те.“

Трите представяния на Далчев в ония предалечни за нас издания ми донесоха и три писма от него. Ще приведа само два откъса, засягащи предмета на тази статия. Първият е от 30 юли 1973:

„Уважаеми др. Стоянов,

Получих и двата бразилски вестника. Благодаря Ви от все сърце за Вашите преводи и желанието Ви да ме представите на бразилската публика. Ако действително стихотворенията ми се харесват, както пишете, и дори на такъв един голям поет като Андраде, би било наистина хубаво да се издаде една малка книжка с мои стихове на португалски (. . .) Драго ми е, че Вие харесвате толкова много моята „Повест“. Аз също я смятам заедна от най-дълбоките си работи.“

2 април 1974: „Вашето писмо ми достави голяма радост и ме извади, макар и за кратко време, от душевната депресия, в която съм изпаднал от някое време.

Не знам как да Ви благодаря за всичко, сторено от Вас. Три страници с преводи на мои стихотворения в литературните приурки на три меродавни бразилски вестника! Правил ли е някой някога за мен повече от Вас? Във всеки случай Вие проявявате към мене отношение, което съм срещал рядко в живота си.

Преценката на Андраде за стихотворенията ми е нещо, което приемам като чест и скъпа награда. Аз смятам Андраде за един от най-значителните поети не само на Латинска Америка, но и на цялата наша епоха. Няма да забравя изключителното впечатление от неговата поема „Смърт в самолета“, когато я превеждахме. При случай моля Ви да му предадете горещата ми благодарност и моето възхищение от поезията му.“

Горните откъси биха накарали всеки, който знае истинското място на Атанас Далчев в българската — и не само в българската — поезия, да се почувствува извънредно щастлив. Но той на всичко отгоре през 1974 ми подари и своите „Стихотворения — фрагменти“ с едно също тъй много задължаващо посвещение: „На Румен Стоянов с благодарност и приятелство.“

Сега, когато Далчев го няма, тия негови думи звучат като упрек към мен, загдето от въздържане да не изнасям неща, които биха били изтълкувани като самоизтъкване, не посмях да пиша òвреме за радушния прием на поезията му в Бразилия и лиших големия ни творец от цялостна представа за едно безкористно признание на делото му в другия край на света.